

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Fenyvesi, Kristof; Lahdelma, Tuomo

Title: Finnország reprezentációi a magyar irodalomban : a finn téli háború témája Márai Sándornál

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Fenyvesi, K., & Lahdelma, T. (2017). Finnország reprezentációi a magyar irodalomban : a finn téli háború témája Márai Sándornál. In J. Januška, & T. Berkes (Eds.), *Hungarobohemica Pragensia : studie k 60. narozeninám Evžena Gála = tanulmányok Gál Jenő 60. születésnapjára* (pp. 151-155). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Tuomo Lahdelma – Fenyvesi Kristóf:

Finnország reprezentációi a magyar irodalomban: a finn téli háború témája Márai Sándornál

1.

1939. november 30-tól 1940. március 13-ig zajlott le Finnország és a Szovjetunió között az úgynevezett téli háború (finnül „*talvisota*”, oroszul „*Зимняя война*”). A téli háború egyes mozzanatait a nemzetközi nyilvánosság kiemelt érdeklődéssel követte, mivel ebben az időszakban Európa más részein nem folytak harcok. Az események természetesen nem kerültek el az Európa és a nagyvilág történéseit intenzíven regisztráló Márai Sándor figyelmét sem. Márai, aki 1936-tól 1943-ig a *Pesti Hírlap* munkatársa volt, az újság számaiban összesen hét darab jegyzetében foglalkozott a téli háborúval, és a történéseket a finnekkel mélyen szolidáris szempontból mutatta be.¹

Első finn témájú jegyzetében (*Finnország – Pesti Hírlap*, 1939. december 1.) Márai bemutatja Finnországot és annak az igazságtalanságán elmélkedik, hogy éppen ezt a kicsi, látszólag nem túlságosan jelentős haderővel rendelkező országot rohanja le az óriási Szovjetunió. A cikk egyben keserű tünődés is afőlött, hogy – amint Márai és a világ közvéleményének nagy része ekkor még okkal gondolhatta – Finnország mindössze napokig állhat majd csak ellen a szovjet ostromnak. Márai *Könnycsepp nélkül* (*Pesti Hírlap*, 1939. december 3.) című cikke mindössze két nappal később jelenik meg. Ennek a témája immár a finnek hősiessége a Helsinki-t váratlanul ért légitámadás során. Márai értesülései szerint, ugyanis a finnek a bombázás folyamán és azt követően is rendkívül fegyelmetten viselkedtek, nem mutatták ki a veszteségek és áldozatok miatt érzett fájdalmukat. Ebben az érzelmi kitöréseket nélkülöző hozzáállásban, az átlag feletti mentális és fizikai tűrőképességben, hidegvérben és állhatatosságban állapítja meg Márai először a finnek általa különlegesnek tartott vonásait, s egyben egy újfajta európai attitűdöt felismer.

A szintén 1939-ben, szenteste megjelent *Csöngetés előtt* (*Pesti Hírlap*, 1939. december 24.) című cikk immár egy képzeletbeli párbeszéd arról, hogy milyen lehet a háborúban álló Finnország karácsonya a magyarországi karácsonyhoz képest. A finnek iránt érzett mélységes empátia, részvét és rokonszenv nyilvánul meg ebben a Márai-írásban is, akárcsak a téli háborút bemutató további Márai-cikkeiben.

1940. január 6.-án jelent meg a finn hadsereget irányító Carl Gustaf Emil von Mannerheim tábornoknak a portréját megrajzoló *Egy ember a ködben* (*Pesti Hírlap*, 1940. január 6.) című *Pesti Hírlap*-cikk Márai tollából. A Mannerheimet magasztaló és mitikus alakká növesztő írás háttérében az áll, hogy a finnek nemhogy nem buktak el, de addigra sikerült megállítaniuk a szovjet hadsereg előrenyomulását. *A néma város* (*Pesti Hírlap*, 1940. március 6.) címmel,

¹ Vö. Anssi Halmesvirta, „Sándor Márai ja Suomen talvisota”. *Historiallinen Aikakauskirja*, no. 3 (2015), 296–300.

március 6-án megjelent írásában a kelet-finnországi Karélia fővárosa később véglegesen is a Szovjetunióhoz csatolt Viipuri geopolitikai helyzetét elemzi Márai.

Csak a téli háború lezárultával jelentek meg aztán a *Zajlik* (Pesti Hírlap, 1940. március 14.) és *A tréning* (Pesti Hírlap, 1940. március 17.) című cikkek. Míg az előbbi európai összefüggéseiben vet számot Finnország veszteségeivel, addig az utóbbi meghökkentő módon kapcsolja össze a téli háború témáját az 1940-ben Helsinkiben esedékes olimpiai játékokkal. Márai a szovjetek ellen viselt háborút ironikusan sportedzésnek, az olimpiára való felkészülés részének minősíti. Mindkét írás a finn nép vitalitását és függetlenségét hangsúlyozza, azzal a helyzettel szembeállítva, amibe a magyarok kerültek.

2.

Márai Sándor életművére jellemző az egyes motívumok, a különféle tartalmi és poétikai megoldások művek közötti vándorlása, ismétlődése. A téli háborúval foglalkozó cikkek sem képeznek kivételt ez alól. Az *Egy ember a ködben* című cikk kapcsolatát Márai egyik legnagyobb sikerű regényével, az 1942-es *Gyertyák csonkig égnék* című művel jelen írás egyik szerzője, Tuomo Lahdelma egy korábbi cikkében már kimutatta.² A vizsgálat eredményeként megállapítást nyertek a téli háborúról szóló cikkben megrajzolt Mannerheim-figura és a regénybeli Henrik alakja közötti hasonlóságok, egyezések, illetve mindezeknek a poétikai következményei.

Márai olyan portrét rajzol Henrikről, ami sok vonásában igen közeli rokonságot mutat a cikkbeli Mannerheim alakjával. Márai Mannerheimje is büszke, egyedüllétet és vidéki csöndet preferáló, magányos katona és arisztokrata és abban is emlékeztet Henrik tábornokra, hogy az ő csöndje sem passzív, hanem szellemi aktivitással teli. Henrik szenvedélyes, az élet alapvető kérdéseinek megoldására irányuló kutatása, művelődése Márai Mannerheim-cikkében így hangzik: „ez a magányos, szakállas úr, ez a vidéki *gentleman* a csöndben, a ködben, a finn táj magányában nem csak emlékeinek él. Művéről legbizalmasabb munkatársai tudnak csak. Ismer és megtanul valamit, pontosan és oly aprólékosan, mint a finn pásztorok, vadászok és halászok: megtanulja Finnországot.”

Ahogy a Mannerheimről szóló *Egy ember a ködben* című Pesti Hírlap-cikk is új hangsúlyt kapott Márai munkásságában azáltal, hogy észrevettük, hogy ennek az írásnak a meghatározó összetevői egyben toposszá is értek Márai irodalmi életművében, úgy a *Könnycsepp nélkül* című újságcikk is új jelentőségre tehet szert, ha közelebbről is szemügyre vesszük Márai Sándor irodalmi munkásságával ápolat kapcsolatait. Találunk-e ebben az újságcikkben is olyan motívumokat, amelyekhez a szerző még a későbbiek folyamán, irodalmi munkásságában is visszanyúlt?

A *Könnycsepp nélkül* című újságcikk középpontjában Helsinki második bombázása áll, amelynek során a támadás nem katonai célpontokra, hanem elsősorban a civil objektumokra

² Tuomo Lahdelma: Márai és Mannerheim. In: *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Szerkesztette: Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina Kossuth Kiadó, 2016, 454-458.

irányult. A bombák számos lakóházat döntöttek romba, életek munkája vált a földdel egyenlővé. Azonban a tudósítók egybehangzó véleménye alapján Helsinki lakossága nyugodtan és fegyelmezetten tűrte a megpróbáltatásokat. Márai szavaival, „a könnyecseppek lelkekben égtek”, de nem jelentek meg az arcokon. Márai mindezt „néma” és egy oximoronnal összefoglalva „tehetetlen hősiességnek” minősítette, ami a cikk szerint ugyanolyan erővel bírt, mint az ellenfél megtámadása a harctéren.

Az 1943-ban megjelent *Sirály* című regényében Márai egy Aino Laine nevű fiatal finn hölgyet is színre léptet. A regény központi figurája, aki magasrangú miniszteriumi hivatalnok, az irodájában találkozik a finn vendéggel, aki rendkívüli erővel idézi fel benne tragikusan meghalt egykori szerelmét. A közösen megtekintett operaelőadás után a hivatalnok az otthonába hívja a távolról érkezett vendéget. A szereplők között egy a Márai regényeire jellemző statikus, és párhuzamos monológokból álló dialógus bontakozik ki, amiben előtérbe kerülnek büntudatból táplálkozó emlékek és maga az emlékezés folyamata.

Az ifjú hölgy emlékeinek túlnyomó része a téli háborúhoz kötődik. Az egyik emlékképe éppen Helsinki bombázásáról szól. A *Sirály* című regénynek ez a része a *Könnyecsepp* nélküli című cikkben leírtakkal komplementer viszonyban áll. Ezen a ponton ugyanis Márai élményszerűen újraírja mindazt, amit az újságcikkben a helyszíni tudósításokat referálva közvetített. A szövegek közötti viszony komplementernek tekinthető egyrészt abban az értelemben, hogy ezúttal női szemszögből hangzik el az újságcikkben már ismertetett beszámoló. Ugyanakkor mindezek a kettősségek a regény főmotívumával is összekapcsolhatók, nevezetesen, hogy a hivatalnok értelmezése szerint egykori elhunyt szerelme és északi vendége egy és ugyanazon léleknek a kétféle megtestesülése. Ráadásul az egyes írások komplementer viszonya a szöveg szintjén is konkretizálódik, amikor a hivatalnok közli vendégével, hogy hallott Helsinki bombázásáról „egyet és más”. Ebben a tekintetben a hivatalnok egy olyan közvetítő személlyé válik, akinek a tudatában a hölgytől hallott elbeszélés összekapcsolódik azzal, amit a magyarországi médiatudósítások, beleértve Márai cikkét is, erről a témáról nyújtottak. Ebben természetesen játékos utalást is találunk Márai Sándor író és újságíró egyesítő, kettős szerepére.

Mindennek a megvilágítására érdemes a regény világában elhangzó párbeszédet hosszabban is idézni:

„De mikor én a pincében arra ébredtem, hogy apám háza összedült fejem fölött, egyszerre megértettem, mi a valóság. S minden, amit addig, gondoltam, vagy olvastam, csak álom volt, olyan ködös és zavaros, mint az álmoképek... az egész világ. Ez volt a valóság, az első valóság az életemben: a dübörgés, amikor összedült a tengerparton a ház, ahol nagyszüleim és szüleim éltek. S aztán megéreztem lenn a pincében a füstszagot.

- Nagy ház volt? - kérdezi csendesen, bensőségesen. A nő vállat von: - Nem volt nagy ház. De a mienk volt... érti, ugy-e? Az egyetlen ház a világon, ahol tudtam, mi van a fiókokban, s a nagy szobában, a kandalló mellett, ott állott a karosszék, melyben meghalt nagyanyám, s melyben apám üldögélt minden este, mikor hazajött az irodából és olvasni kezdett. S még sok minden volt a házban. S volt benne egy szoba,

melynek ablakából a tengert lehetett látni, a vitorlásokat: ez a szoba az enyém volt. S minden más, ami egy házhoz tartozik, melyben a nagyszülők és a szülők éltek, s ahol az ember született, s csaknem meghalt – mert bennrekedtünk a pincében, s a füstszagtól mindenki émelygett. Ez volt a valóság. S aki nem élte meg, aki nem tudja, milyen érzés, ülni egy pincében, mikor összedül a fejük fölött és hamu lesz minden, ami egy család életéhez tartozott, ami a gyermekkort jelentette, az talán mégsem tudja úgy igazán, milyen ez a háború.

- Erről hallottunk egy és mást - mondja csendesen, helyreigazító s ugyanakkor bocsánatkérő hangon a férfi.
- Hallottak és olvasták, igen - mondja hidegen a nő. - S talán látták is a képeket az újságokban és a moziban... De hallani azt a zörejt, mikor összedül minden, amit egy család épített és gyűjtött: ez megint más. Ne higgye, hogy nagyon hangos ez a zörej. Az ember már fél órája hallja a lég-elhárító ágyúk rekedt kiabálását, oly közlőrl, mintha minden egyes ágyú ott ropogna a pincében. S aztán egyszerre csend lesz, olyan csend... nem, ezt nem lehet elmondani, sem megismerni a képeslapokból vagy a moziból. Ezt a csendet hallani kell, egyszer az életben, mikor az ember feje fölött összedül a szülői ház. Félelmes ez a perc? Nem tudom... Nem is félelmes. Egészen más, mint minden, amit az ember valaha képzelt vagy megismert. Olyan, mint a születés lehet vagy a halál, valami, ami csak egyszer van az ember életében... érti? Mert szülői ház is egy van csak az ember életében, egyetlenegy, s csak egyszer dőlhet össze, mikor telitalálat éri. S a kutya... különös, erre emlékezem legerősebben. Tudnia kell, a kutyák megérik a veszélyt. A pókok is. Nem hiszi?... Én megéltem ezt a jelzést, aznap este, a kutyánkkal s a fürdőszobában a pókokkal. Mert akkor már három este bombázták Helsinkit, s legtöbbször a pincében aludtunk, anyám, a dajka, én és az öreg kutyánk, egy dán dog. S nem féltünk. Három héten át csaknem minden este támadtak a repülők, s minden éjjel lementünk riasztás után a pincébe, mert sok ház dőlt össze a környéken is.”

Azzal együtt, hogy a *Sirály* című regényt a Márai-kutatás a Mezei Mária-szerelem filozofikus mélységű³ reminiscenciájaként azonosította, a fentiekhez hasonló poétikai részletek megismerése további szövegrétegeket is megnyithat a Márai életműve iránt érdeklődők számára.

³ Vö. Szigethy Gábor: Mezei Márai Szerelem. Helikon Kiadó, 2011.